

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

ADABIYOT DARSLARIDA EPIK ASARLAR ORQALI MILLIY VA UMUMBASHARIY QADRIYATLARNI O'RGATISHNING INTERAKTIV METODIKASI

Abdulxayeva Xurshida Xamzabek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti

mutaxassisi 2-kurs magistranti

abdulxayevaxurshida0319@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslarida epik (nasriy) asarlar tahlili vositasida o'quvchilarga milliy va umumbashariy qadriyatlarni singdirishning interaktiv metodikasi yoritilgan. An'anaviy "tayyor xabarni berish" (message extraction) usulining cheklanganligi tahlil qilinib, "dialogik izlanish" (dialogic inquiry), rolli kvestlar hamda muammoli muhokamalar samaradorligi asoslangan. B. To'qliyevning adabiyot o'qitish metodikasi tamoyillari zamonaviy xalqaro tajriba bilan uyg'unlashtirilgan. Tadqiqot natijalari adabiy matnni interaktiv va dialogik tahlil qilish o'quvchilarning axloqiy sezgirliги, empatiyasi va qadriyatlarni shaxsiy e'tiqodga aylantirish darajasini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: epik turlar, nasriy asarlar, milliy qadriyatlar, umumbashariy qadriyatlar, dialogik ta'lim, b. To'qliyev metodikasi, interaktiv kvest, adabiyot ta'limi.

INTERACTIVE METHODOLOGY FOR TEACHING NATIONAL AND UNIVERSAL VALUES THROUGH EPIC WORKS IN LITERATURE CLASSES

Abstract: this study explores an interactive pedagogical methodology for instilling national and universal human values in secondary school students through the analysis of epic (narrative) prose works in literature classes. Examining the limitations of traditional, one-way "message extraction" models, the article substantiates the efficacy of dialogic inquiry, role-based quests, and moral dilemma discussions. The conceptual framework synthesizes the traditional literature teaching principles established by b. Toqliyev with contemporary international research. Empirical findings demonstrate that interactive and dialogic analysis of narrative texts significantly enhances students' moral sensitivity, empathetic engagement, and the internalization of prosocial values into personal conviction.

Keywords: epic genres, narrative prose, national values, universal values, dialogic education, b. Toqliyev methodology, interactive quest, literature pedagogy.

ИНТЕРАКТИВНАЯ МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ ЧЕРЕЗ ЭПИЧЕСКИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: в данной статье освещается интерактивная методика привития учащимся национальных и общечеловеческих ценностей в процессе анализа эпических (прозаических) произведений на уроках литературы. Обоснована ограниченность традиционного метода

«передачи готовой информации» (*message extraction*) и проанализирована эффективность проблемных дискуссий, «диалогического исследования» (*dialogic inquiry*) и ролевых квестов. Применительно к методике преподавания литературы б. Толипова концептуальные основы интегрированы с современным международным опытом. Результаты исследования показывают, что интерактивный и диалогический анализ литературного текста существенно повышает нравственную чуткость учащихся, эмпатию и способность трансформировать ценности в личные убеждения.

Ключевые слова: эпические жанры, прозаические произведения, национальные ценности, общечеловеческие ценности, диалогическое обучение, методика б. Толипова, интерактивный квест, литературное образование.

KIRISH

Globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda ta'lim tizimi oldida turgan eng mas'uliyatli vazifalardan biri o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash bilan birga umumbashariy insoniy qadriyatlarni shakllantirishdir. Adabiy asarlarda yoritilgan boy qadriyatlarimiz, va umuminsoniy qadriyatlarni obrazlar xarakterida anglashiladi. Ularni zamonaviy interaktiv metodlar orqali o'quvchilar tafakkurida shakllantirish lozim. O'zbekona qadriyatlarni xalqona qadriyatlardan ajratish va o'zaro bog'liqligini tushunib yetishlari muhim masaladir. Adabiyot ta'limi, xususan, teran syujet va mukammal xarakterlar to'qnashuviga ega bo'lgan epik (nasriy) asarlar ushbu ma'naviy-axloqiy maqsadni amalga oshirishda asosiy pedagogik manba hisoblanadi.

METODOLOGIYA

O'zbek adabiyot o'qitish metodikasi maktabi vakili B. To'qliyev ta'kidlaganidek, adabiyot darslarida nasriy asarlarni o'rgatish shunchaki syujet va voqealar rivojini yodlatish emas, balki badiiy epizodlar tahlili vositasida o'quvchining ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirish jarayonidir. Biroq an'anaviy pedagogik amaliyotda qadriyatlarni o'rgatish ko'p holatlarda bir tomonlama, ya'ni "tayyor xabarni berish" (*message extraction*) modeli orqali amalga oshirib kelinmoqda. Bunda o'qituvchi tayyor axloqiy qoidalarni uqtiradi, o'quvchi esa matndan uni shunchaki izlab topadi. Xalqaro tadqiqotlar (Luciano, 2022; D'Olimpio, 2018) shuni ko'rsatadiki, bunday bir tomonlama va majburiy yondashuv o'quvchilarda mustaqil axloqiy fikrlash hamda qadriyatlarni ichki e'tiqodga aylantirish (*ethical internalization*) jarayonini ta'minlay olmaydi.

Adabiyot o'qitish jarayonida epik turning janrlari (ertak, masal, rivoyat, hikoya, qissa, roman va dostonlar) o'quvchilarning yosh va ruhiy holatlariga mos tarzda bosqichma-bosqich o'rgatiladi:

5–6-sinflarda: Hadislar, masallar, ertak va rivoyatlar orqali to'g'rilik, halollik, ota-onaga hurmat va bag'rikenglik kabi boshlang'ich axloqiy va milliy qadriyatlar singdiriladi. Masalan, «Ochko'zlik», «Axloq», «Harakatda barakat» hikoyalari hamda didaktik masallar o'quvchilarda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi farqni anglashga yordam beradi.

7–9-sinflarda: Tarixiy va adabiy dostonlar, qissalar hamda ma'rifiy hikoyalar orqali vatanparvarlik, erkinlik va komil inson g'oyalari ilgari suriladi. Qahramonlar ruhiyatining tahlili o'quvchida estetik va ijtimoiy dunyoqarashni kengaytiradi.

10–11-sinflarda: «Qutadg'u bilig», «Qissai Rabg'uziy», «O'tkan kunlar», «Kecha va kunduz» singari yirik epik asarlar orqali milliy o'zlikni anglash, adolat, davlatchilik va umumbashariy insonparvarlik qadriyatlari chuqur tahlil qilinadi.

Epik asarlar xalqlar hayotining turli muhim bosqichlarini, tarixini, ijtimoiy-axloqiy ziddiyatlarni, insoniy munosabatlarni, shaxslarning o'zaro aloqalarini obrazlar vositasida chuqur yoritib beruvchi badiiy asardir. Epik asarlarning asosiy xususiyatlari voqeabopligi, hayotiyliigi, obrazli tafakkurning kengligidir. Epik asarlar tahlili o'quvchida nafaqat insoniy qadriyatlarni, balki falsafiy qarashlarni boyitadi. Epik asarlarda milliy qadriyatlarimiz bo'lgan urf-odatlarimiz bor. «Kattaga hurmatda, kichikka izzatda bo'l» kabi maqollardan anglashiladiki, hech bir millatda aks etmagan "siz"lab murojaat qilish bebaho qadriyatlarimizdan biridir. Bu kabi milliylikimiz asarlarda turli sohalarda, turli ijtimoiy muhitlarda namoyon bo'ladi. Mehmondo'stlik, saxovat va saxiylik, andisha-yu ibo-hayo insoniy munosabatlarda aks etadi. Oila muqaddasligi, mahalla va qo'shnichilik, hashar o'zbekligimizni ko'rsatib turadi. Hattoki, ma'naviy va ilmiy merosimiz mumtoz adabiyotda, ajdodlar xotirasida, Vatanga sadoqat va muhabbatida yaqqol ko'rinib turadi.

Zamonaviy ilmiy izlanishlar (Rosyida, 2025; Gasser, 2026; Dammert, 2026) adabiyot ta'limida "dialogik izlanish" (dialogic inquiry) va interaktiv yondashuvga o'tish zarurligini isbotlamoqda. Epik asarlardagi axloqiy muammolar (moral dilemmas) bo'yicha o'tkaziladigan jamoaviy bahs-munozaralar va interaktiv topshiriqlar o'quvchilarning emotsional idrokini hamda tahliliy fikrlashini oshiradi. O'zbekiston maktablarida o'tkazilgan tajriba-sinovlar ham

(Anvarxojayevna, 2025) nasriy matnlarni dialogik mulohaza bilan birga o'rgatish o'quvchilarda halollik, jasorat va empatiya kabi prosotsial normalarni singdirishda yuqori samaradorlik berganini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning maqsadi shundan iboratki: B. To'qliyevning epizodli tahlil tamoyillariga tayanib, epik asarlarni o'rgatishda adabiy tur xususiyatlariga mos keladigan interaktiv-dialogik metodik modelni ishlab chiqish va uning amaliy samaradorligini baholash.

Adabiy ta'limda shunchaki voqealar rivojini yodlatish emas, balki asardagi ma'naviy-axloqiy muammolarni o'quvchi o'z hayotiy tajribasi bilan bog'lay olishi muhim. Quyidagi metodlar qadriyatli yondashuvni ta'minlaydi:

A) "Qahramon o'rnida men bo'lganimda..." interaktiv metodi

Ushbu usul o'quvchini asar qahramonining ma'naviy tanlovi oldiga qo'yadi va bag'rikenglik, andisha hamda adolat kabi qadriyatlarni baholashga o'rgatadi.

Amaliy misol («O'tkan kunlar» romani asosida):

Savol: "Agar siz Otabek o'rnida bo'lganingizda, Zaynab va Kumush o'rtasidagi nizoga qanday yechim topgan bo'lardingiz?"

O'quvchi tahlili: Asardagi muammoni anglab, milliy oilaviy qadriyatlar va mas'uliyat nuqtai nazaridan qahramonning qarorlarini pragmatik va axloqiy tahlil qiladi.

B) Epik obrazni SWOT-tahlil qilish metodi

Badiiy asar qahramonining xarakteridagi milliy va umuminsoniy fazilatlarni har tomonlama baholashga xizmat qiladi.

Amaliy misol (Shuhratning «Oltin zanglamas» romanidagi Jannat obrazi):

Kuchli jihatlari (S): Sabrli, qanoatli, harakatchan, mehribon, sadoqatli (Milliy va insoniy fazilatlar).

Zaif jihatlari (W): Sodda, ishonuvchan, farzandsizlik.

Imkoniyatlari (O): Farzand asrab olib yashashi va ma'naviy matonat ko'rsatishi.

Tahdidlar (T): Ering xiyonati, ruhiy bosim va yolg'izlik.

C) SKRAYBING (Scribe) metodi Epik asar syujetidagi milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi epizodlarni (masalan, O'tkir Hoshimovning «Dunyoning ishlari» qissasidagi «Eng og'ir gunoh» hikoyasi) vizual tasvirlar, ramzlar va rasmlar ketma-ketligi orqali aks ettirish. Bu o'quvchining vizual va emotsional xotirasini faollashtiradi.

Tadqiqotda epik asarlar (hikoya, qissa va ertaklar) tahlilida o'quvchilar faolligini va axloqiy idrokini oshiruvchi uch bosqichli interaktiv metodik model va kvest-o'yin texnologiyasi sinovdan o'tkazildi:

BOSQICHLAR	METODLAR
1-bosqich	Qahramon nigohi
2-bosqich	Muqobil yakun va dilemma
3-bosqich	Ma'naviy labirint (Kvest)

"Qahramon nigohi" (*Character-Perspective Storytelling*): O'quvchilar asardagi markaziy konflikt yuzaga kelgan epizodda bosh va ikkinchi darajali qahramonlar o'rniga o'zlarini qo'yib, monolog yoki intervyu tayyorlaydilar (Asanova, 2026). Bu usul empatiya va shaxsiy mas'uliyatni his qilishni rivojlantiradi.

"Muqobil yakun va axloqiy dilemma" (*Reflective Dilemma*): Kichik guruhlarda asar kulminatsiyasidagi milliy (andisha, hurmat, oqibat) va umumbashariy (adolat, tinchlik, bag'rikenglik) qadriyatlar to'qnashuvi muhokama qilinadi (Soni, 2025). Guruhlar qahramon

qaroriga muqobil yechimlar taklif etadi.

"Ma'naviy labirint" adabiy kvesti: O'quvchilar uchta stantsiya bo'yicha topshiriqlarni bajaradilar:

1-stantsiya (Qadriyat kaliti): Matndagi iqtiboslardan milliy va umumbashariy qadriyatlarni ajratish.

2-stantsiya (Tahririyat xonasi): Asarning axloqiy va qadriyatli yakunini qayta shakllantirish.

3-stantsiya (Axloqiy sud): Rollarga bo'lingan holda qahramonning xatti-harakatlarini baholash.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Interaktiv va dialogik usullar asosida tashkil etilgan adabiyot darslari natijasida quyidagi ijobiy pedagogik ko'rsatkichlarga erishildi: Empatiya va axloqiy mantiqning oshishi: O'quvchilarning asar qahramonlarini shunchaki "yaxshi" yoki "yomon"ga ajratmay, ularning xatti-harakatlarini empatiya va axloqiy mantiq nuqtai nazaridan tahlil qilish ko'rsatkichi sezilarli oshdi. Bu natija Ismail (2025) tomonidan aniqlangan empatiya va axloqiy fikrlash o'sishi haqidagi xalqaro ko'rsatkichlar bilan to'liq mos keladi.

Qadriyatlarni idrok etish sifatining O'zgarishi: O'quvchilar milliy urf-odatlar va umuminsoniy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqurroq anglab yetdilar. Kichik guruhlardagi dialogik muhokamalar (Quality Talk) o'quvchilarning samimiy savollar berishi hamda mantiqiy asoslangan xulosalar chiqarishini ta'minladi (Dammert, 2026).

O'qituvchi va o'quvchi rolining o'zgarishi: O'qituvchining darsdagi monologik yetakchilik roli fasilitatorlikka (yo'naltiruvchilikka) o'tdi (Rosyida, 2025), bu esa o'quvchilarning adabiy matnga nisbatan bo'lgan qiziqishi va faolligini oshirdi.

Olingan natijalar adabiyot darslarida epik asarlar orqali qadriyatlarni singdirish avtomatik jarayon emasligini ko'rsatadi (D'Olimpio, 2018). Matnni shunchaki o'qib berish yoki majburiy qoidalarni yodlatish o'quvchida qadriyatli e'tiqodni shakllantira olmaydi. Epik asarlar o'quvchilar uchun axloqiy sinov maydoni (moral laboratory) vazifasini o'taydi. O'quvchi kvest va dialogik muhokamalarga kirishgandagina xavfsiz xayoliy muhitda qaror qabul qilishni hamda buning oqibatlarini anglashni o'rganadi (Rosyida, 2025). Milliy qadriyatlarni umumbashariy mezonlar bilan uyg'unlikda tahlil qilish o'quvchilarda dunyoqarash kengligini shakllantiradi.

XULOSA

Epik asarlarni o'rgatishda adabiyotshunoslik nazariyasini ortiqcha yuklamasdan, ma'naviy komillik va insoniy fazilatlarini tarbiyalashga ustuvorlik berish lozim. Badiiy tahlil jarayonida o'quvchiga matn mazmunidan kelib chiqib pragmatik va muammoli topshiriqlar berilishi ularning dunyoqarashi va nutq madaniyatini shakllantiradi. Epik tur janrlarini tahlil qilishda Psixologik (qahramonlar ichki kechinmasi), Sotsiologik (jamiyat va shaxs munosabati) hamda Komparativ (qiyosiy) metodlardan unumli foydalanish milliy va umumbashariy qadriyatlarning doimiyligini isbotlaydi.

B. To'qliyevning epizodli tahlil metodikasiga asoslangan va xalqaro tajriba bilan boyitilgan ushbu 3 bosqichli interaktiv kvest modeli adabiyot darsliklari hamda o'quv-metodik qo'llanmalarini boyitishda amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To'qliyev, B. (2010). Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti.
2. Anvarxojayevna, F. (2025). Integration of dialogic reflection and fairy-tale narratives in primary school value education. *Journal of Pedagogy and Educational Research*, 14(2), 45-58.
3. Dammert, A. (2026). Dialogic literature teaching and student moral reasoning. *Educational Psychology Review*, 38(1), 112-129.
4. D'Olimpio, L. (2018). *Media and Moral Education: A Philosophy of Critical Engagement*. Routledge.
4. Gasser, L. (2026). Promoting moral reasoning through narrative fiction in small group discussions. *Journal of Moral Education*, 55(1), 23-41.
5. Ismail, M. (2025). Narrative-driven empathy formation and ethical reasoning in pre-service teachers. *Teaching and Teacher Education*, 118, 103-119.
6. Luciano, C. (2022). Three pedagogical paradigms of sociomoral learning through narrative fiction. *Review of Educational Research*, 92(3), 341-375.
7. Rosyida, A. (2025). From value transmission to value transformation in literature pedagogy. *Pedagogy, Culture & Society*, 33(2), 201-218.